

Ненад Божовић

Универзитет у Београду

Православни богословски факултет

e-mail: nbozovic@bfspc.bg.ac.rs

СТАРОЗАВЕТНЕ ОСНОВЕ ПОСТА У ПРАВОСЛАВНОЈ ЦРКВИ

Апстракт: *Помињање поста је веома присутно у Старом Завету: прва заповест у Едемском врту је заповест о посту; постили су Мојсије и Исус Навин, цареви и пророци. Основе хришћанског поста утемељене су у Старом Завету, али пуни смисао поста открива се тек у Новом Завету и Цркви. Имајући у виду речи светог апостола Павла који Стари Завет разумева као „педагога (васпитача) за Христа“ (Гал 3, 24), бројна старозаветна места која говоре о посту (уздржању у исхрани или сталном избегавању неких намирница) можемо схватити као припрему Израиља за Оваплоћење, односно за сусрет са оваплоћеним Богом. Рад ће изложити најважнија старозаветна места која се тичу поста, обрадиће сажето њихову новозаветну рецепцију и указаће на њихово схватање у оквиру патристичке, првенствено аскетске литературе. Притом, у раду ће се посебна пажња посветити улози старозаветних читања током богослужбених последовања Великог поста. Циљ рада је да јасније повеже старозаветне текстове са праксом поста у Православној Цркви. Основни приступи којима се обрађују поменуће теме крећу се у оквирима историјско-критичке методе и историје рецепције.*

Кључне речи: *пост, Стари Завет, Православна Црква, Постање, Едем, чисто, нечисто, Велики пост, уздржање, покајање.*

Пост је древна религијска установа. Он је саставни део духовног живота многих светских религија – јудаизма, хришћанства, ислама, будизма и хиндуизма.¹ У општем религијском смислу он представља свако уздржавање од јела и пића у одређеној мери и у одређено време. У свакој религији се пост, сходно различитим светоназорима, правцима веровања и конфесијама, различито практикује и разумева. Он има веома значајну улогу у животу православних хришћана. Основе савременог практиковања и схватања поста запрете су још у Старом Завету и стога је за његово разумевање неопходно осветлити библијска места у којима се он помиње.

Садашњи јудаизам, зависно од правца (ортодоксни, конзервативни или реформисани), у мањој или већој мери придржава се старозаветне праксе поста као и чистоте хране. Пост у Православној Цркви се, упркос бројним сличностима, разликује од старозаветне праксе, пре свега у томе што не важи подела хране на чисто и нечисто и више се наглашава духовна димензија поста. За такав однос према посту била је кључна новозаветна рецепција поста, развој хришћанских богослужбених пракси, монашко-аскетски опит и подвижничка литература.

¹ О посту у другим религијама више у Литвинова 2020, 611.

Под постом се, широко говорећи, у Старом Завету означава слободно, временски ограничено и потпуно уздржање од јела и пића. Осим потпуног уздржања које је временски ограничено, постоји и забрана употребе одређених врста хране која није временски ограничена (забрана нечистих животиња). Пост се веома ретко јавља као изолована радња, односно скоро увек је повезан за обичајима исказивања туге, покајања и самоунижавања. Он се могао препознати и по спољним знацима и радњама попут ношења кострета (вреће) или посипања прашином, бријања браде и сечења косе, цепања раскошних, празничних (шарених) одежди. Током индивидуалног поста некада се појединац издвајао из друштва како би на тај начин отворио простор за покајање и преобраћење.²

Јеврејски глагол – סָם (*sum*) – постити и именица סָמָה (*som*) – пост потичу од истог корена *sm*. Овај корен у арамејском, самарјанском, арапском, етиопском и угаритском означава молитву против злих духова. Не постоји значењска разлика између именице и глагола: обе речи у Старом Завету означавају потпуно или делимично уздржање (апстиненцију) од хране и пића у трајању од најмање једног дана (од јутра до вечери) до највише три дана, док уздржање од хране може трајати и више дана, а највише четрдесет (Мојсије и Илија). Септуагинта преводи глагол סָם (*sum*) као νηστέθειν и именицу סָמָה (*som*) као νηστεία.³ Грчки глагол овде значењски прати општи индоевропски корен и можемо видети сличност са словенским језицима не-јести – νηστέθειν.

Глагол סָם (*sum*) се појављује 21 пут у Qal-у док се именица סָמָה (*som*) помиње 26 пута.⁴ Алтернативни глагол је אָנָה – (*anah*) који значи скрушити се, понизити се, и који у себе укључује пост (као нпр. у Лев 16, 29 када Бог објашњава шта треба чинити на Дан измирења). Осим гл. *anah* користе се и једноставни описи „не јести и не пити“ (Изд 34, 28, Пнз 26, 14 итд).⁵

У Старом Завету се одрицање од одређених јела и уживања сматрало приношењем жртве Богу којом се може ублажити Божији гнев. Постило се у смртним случајевима или пред нечију смрт да би се она уклонила. Некад се постило са циљем да се уклоне несреће у земљи, због грехова народних или као сећање на несрећне дане. Пошто се постом изражавало скрушење, односно понижење грешног човека пред Богом, често је био повезан са молитвом за Божију милост и помоћ, нарочито ако се планира неки посао (1 Сам 7, 6; Језд 8, 21).⁶

Пост је, дакле, могао бити општи односно заједнички или појединачни. Појединачни пост је одређивао појединац за себе, док је општи пост одређивао духовни вођа за многе. Лично правило је било неодређено. Цар Давид пости након што га је пророк Натан избличио за грех. Нинивљани су себи наложили строг пост после Јонине проповеди.⁷

Међутим, хришћански пост у односу на старозаветни више наглашава духовну димензију уздржања. Примера ради, дефиниција поста у Православној енциклопедији наводи следеће: I „пост је исказивање покајања и помирителска жртва за грех, облик пројављивања благодарности Богу за његову искупитељску жртву коју је за људе принео Син Божији Исус Христос и средство спасења душе“.⁸ Дефиниција поста у овом лексикону надовезује се управо на старозаветни цитат из Лев 16, 29 („десети дан седмога

² Körting 2012.

³ Preuss 2003, 297–301.

⁴ Preuss 2003, 297–301.

⁵ Körting 2012.

⁶ Глумац 1999, 101.

⁷ Литвинова 2020, 609–610.

⁸ Литвинова 2020, 609.

месеца понизите [гл. *anah*] душу своју и не радите никакав посао“) где се већи акценат ставља на овај ређи јеврејски глагол и закључује да *постити значи смиравати своју душу*. Наглашена је, дакле, духовна димензија поста: у време поста хришћани се служе уздржањем од одређених врста хране како би се усредсредили на молитвено-созерцатељну страну живота. Путем поста обезбеђује се претежност духовног живота над материјалним и пост се сједињује са покајањем ради поправљања греховног живота.⁹

Након ових општих уводних напомена о посту, у потоњим одељцима биће представљена и анализирана најважнија старозаветна места о посту.

Пост у Књизи постања

Већ на првим страницама Библије налазимо помињање поста. Додуше, не говори се експлицитно о посту нити се помиње сама реч пост, али божански говор на крају стварања подучава човека какву исхрану треба да има, односно какав однос треба да има према свету око себе. У Пост 1, 29–30 Бог даје људима за исхрану „све биље које носи семе по свој земљи и сва дрвета родна која носе семе“, а и животињама се даје биљна храна, након чега Господ закључује да је све „добро веома“. На основу овога можемо закључити да пре пада није коришћено месо, односно храна која подразумева проливање крви.

Овај детаљ је врло знаковит. Уколико погледамо стихове из Књиге пророка Исаије који се односе на ново стварање, односно „ново небо и земљу“ (Иса 65, 25: „Вук и јагње заједно ће пасти, и лав ће јести сламу као во“, или Ис 11, 6–9 о Месијиним царству мира), видећемо да они по питању биљне исхране показују истоветан опис стања. Првобитно стварање пре пада у којем није било проливања крви ради исхране јесте стање које ће се обновити у будућем веку. непријатељство људи и животиња и, следствено томе, убијање животиња за исхрану људи последица је палог стања.

Наставак говора о посту налазимо одмах затим у Пост 2. Овај Божији говор на извештан начин понавља афирмативни карактер благослова датог у првој глави, те каже: „Једи слободно са сваког дрвета у врту“, али се за разлику од њега наставља у форми децидне заповести („немој“ или „не једи“): „Међутим, с дрвета познања добра и зла нипошто не једи, јер у који дан с њега окусиш сигурно ћеш умрети!“ (Пост 2, 16–17). Тумачење ове заповести у контексту поста срећемо у беседама св. Јована Златоустог: „Ово једи, а ово не једи, то је био вид поста“.¹⁰

Осим Златоустог, слично схватање наводи и Свети Василије Велики: „Мислиш ли да пост проистиче из времена Закона? Пост је и старији од Закона. (...) Пост је стар колико и човечанство. Пост је узаконен у рају. Такву заповест је примио Адам: 'Од дрвета познања добра и зла не једи' (Пост 2, 17). А ово 'не једи' је установљење поста и уздржања. Да је Ева постила и да није кушала са дрвета, ми не бисмо сада имали потребу за постом. Јер не требаше здрави лекара, него болесни (Мт 9, 12). Ми смо повређени грехом, а лечимо се покајањем, но покајање без поста није потпуно. Смиравати се духом и не предавати се раскоши. Постом ћемо се оправдати пред Богом. Начин живота у посту у рају је такође икона (образ), јер су људи били учесници анђелског живота. Штавише, чак и малим трудом уздржања човек би постао потпуно анђелоподобан, јер су му ионако биле незамисливе ствари које ће касније настати: употребљавање вина, клање животиња и све оно што помрачује људски ум“.¹¹

⁹ Литвинова 2020, 609.

¹⁰ Јован Златоусти 2018, 12.

¹¹ Basilius Magnus 1857, 166–168.

С обзиром на то да у врту постоје два посебна дрвета која се именују Дрво Живота и Дрво познања добра и зла, заповест да се може јести са сваког осим са овог потоњег значи да је човек могао јести слободно и са Дрвета живота. Под Дрветом живота Свети Григорије Ниски¹² и Свети Јован Дамаскин¹³ не подразумевају неко конкретно дрво нама познато у свакодневном искуству, већ сматрају да је Дрво живота *символ* самога Бога као Животодавца и његове божанске енергије.¹⁴ Дакле, за поменуто оце кушање плода са дрвета живота јесте *причешћивање самим Богом* чије животодавне енергије створеној природи дају вечни живот. Исто тако, Дрво познања добра и зла није неко конкретно дрво већ *метафора* за непослушање,¹⁵ односно кршење поста. За Златоустог, оба дрвета представљају „вежбалиште послушања и непослушности“, једно је за живот, а друго за смрт.¹⁶

Следствено томе, први човек који је имао избор између Дрвета живота и Дрвета познања добра и зла бира на своју штету ово друго, одваја се од Живота (Бога) и остаје у границама своје сопствене природе – смртно земаљско биће, те као последицу напослетку куша и смрт. Тиме се обистињује божанско упозорење да ће у кушању плода наћи смрт. Пост првог човека, односно уздржање од извесног јела, је буквално био избор између живота и смрти, живота са Богом и живота без Бога.¹⁷

Након пада, првородни пар се затиче ван граница благословеног врта, где земља не даје издашне плодове, а и за оно оскудно што даје човек мора изузетно да се намучи („у зноју лица свога“). Пост који је, заправо, уздржање, човека уводи у изобиље телесних и духовних дарова, док кршење поста – кушање, парадоксално, води у оскудност и страдање. На дечанском фрескопису налази се циклус *Стварање човека и његово одступање од Божијих закона*, распоређен у сводовима од најзападнијег травеја параклиса до оног над олтаром, где је живописно осликан и овај детаљ из Постања: Адам и Ева у „кожним хаљинама“ сетно и покајно гледају на Едемски врт чије двери чува херувим са пламеним мачем, сећају се свих његових благослова и тугују због учињеног греха.¹⁸ Стање прародитеља пред Вртом едемским, односно „изгубљеним рајем“, постаће важан мотив у богослужењу Великог поста о којем ће касније бити речи.

Укључивање меса у људску исхрану дешава се по Божијој икономији, односно снисхођењу. Потопом је разорен биљни свет и требало је много времена како би се обновили услови за пољопривреду, те Господ допушта Ноју и његовим синовима да једу месо: „Све што се миче и живи нека вам је храна. Све вам дадох као зелено биље“ (Пост 9, 3). Свети Василије Велики на ово додаје: „Када је савршенство нестало, онда је дозвољено уживање у овим стварима“.¹⁹ Ипак, постоји ограничење како се једе месо, тј. забрањује се једење меса са крвљу (Пост 9, 4).

Мојсијев пост

У Књизи изласка 34, 28 говори се о Мојсијевом посту: „Мојсије остаде онде с Господом четрдесет дана и четрдесет ноћи, хлеба не једући нити воде пијући, и написа на

¹² Gregorius Nyssenus 1863, 197–198. Уп. српски превод Григорије Ниски XIX.4 (2003), 44–45.

¹³ Joannis Damasceni 1864, 915–916.

¹⁴ Воžović 2019, 159–168.

¹⁵ „Дрво познања је, наиме, било као неко окушање, провера и вежбање човекове послушности и непослушности. Због тога је оно и названо дрветом познања добра и зла“. Јован Дамаскин 1997, 204.

¹⁶ Јован Златоусти 2018, 213–214; Воžović 2019, 163.

¹⁷ Воžović 2019, 159–168; Божовић 2018, 233–234, 357–359.

¹⁸ Тодић, Чанак-Медић 2005, 343–346.

¹⁹ Basilius Magnus 1857, 170.

плочама речи Савеза – десет заповести“²⁰. Из овог стиха видимо да је пост подразумевао потпуно уздржање од јела и пића. Након поста на Синају и силаска међу народ, људи примећују да његово лице светли тако да мора да заклони лице док говори са њима. То показује духовну корист и благодат која се стиче постом. Књига поновљених закона 9, 18 извештава нас о још једном Мојсијевом четрдесетодневном посту након гневног ломљења таблица Декалога због златног телета: „Потом падох и лежах пред Господом *као пре*, четрдесет дана и четрдесет ноћи, хлеба не једући ни воде пијући, ради свих греха ваших, којима се огрешисте учинивши што је зло пред Господом и разгневивши Га“. Други Мојсијев пост показује још један важан аспект поста: може се постити не само због свог греха него и због туђих, дакле у заступничком смислу.

У знак сећања на Мојсијев узлазак на Синај у понедељак и силазак у четвртак установљен је у позном јудаизму обичај да се пости два пута недељно (понедељком и четвртком).²⁰ Овај обичај потврђен је и у молитви фарисеја у Новом Завету у којој се овај лицемерно хвали да пости двапут недељно (Лк 18, 12). Исти је пренесен и у хришћанску Цркву, па су среда и петак већ у постапостолском периоду, према сведочанству „Учења Дванаесторице Апостола“ (VIII), били посвећени спомену Господњих страдања (среда издаји, петак распећу) и као дани поста заменили су постове побожних Јудеја.²¹

Пост пророка Илије

У Првој књизи о царевима 19, 8 описује се бег пророка Илије од идолопоклоничке царице Језавеље у пустињу. Искрпљен од прогона, Илија пожеле да умре, молећи се Богу да га прибори оцима, али Господ шаље анђела да га укрепи и пред њим се појављује јело. Иако се након овог места не помиње експлицитно пост, сматра се да је окрепљен тим јелом он наставио да пости 40 дана и 40 ноћи, све до горе Хорив.

Након Мојсијевог четрдесетодневног поста примећујемо исто трајање поста пророка Илије. Пост Господа Исуса Христа описан у Мт 4, 2, који је основа Свете Четрдесетнице,²² траје такође 40 дана. На интертекстуалну повезаност ових библијских места указао је блажени Августин: „Четрдесетодневни пост вуче свој ауторитет још из Старог Завета, од поста Мојсија и Илије, као и из Јеванђеља, јер је Господ постио толико дана, показујући да он не одступа од Закона и Пророка. Закон је оличен у Мојсију, а пророци у Илији, између којих се Господ преобразио на гори“.²³ Тиме јеванђелиста показује да су тачне речи које Господ изговара – да „није дошао да укине Закон и Пророке, него да их испуни“. Повезаност ових постова показује континуитет Старог и Новог Завета по питању поста, а присуство обојице у догађају Преображења доказује Христов ауторитет као Законодавца и Пророка.

Израиљско лутање у пустињи о којем се говори у Књизи бројева траје 40 година, а исто толико дана трају и кише које изазивају потоп (Пост 7, 12). Јасно је да постоји симболика која је везана за овај број. Број 40 је симболичан јер представља довољан период времена да се деси нека промена: након четрдесетодневне кише вода прекрива земљу, након четрдесетогодишњег лутања умире маловерна генерација Израиљца рођених у Египту и нова генерација улази у Обећану Земљу, након четрдесет дана поста Мојсију светли лице и он прима таблице, након четрдесетодневног поста Илија је охрабрен и испуњава Божију вољу кроз помазање Азаила и Јуја, позива Јелисеја за

²⁰ Глумац 1999, 101.

²¹ Фундулис 2004, 94.

²² Мирковић 1961, 256.

²³ Augustine of Hippo 2001, 155.

ученика и наследника и узноси се на небо и, коначно, након поста Господњег почиње његова проповед и јавна служба. Порекло симболике овог броја може се, можда, тражити и у нумерици древног света. На старом Оријенту бројеви су се означавали идеограмима који су поред своје нумеричке вредности имали и појмовно значење. На неким местима, идеограми који обично означавају бројеве 7, 40 и 50 у двојезичним текстовима преводе се значењем свеукупност, тоталитет, пуноћа. У текстовима трећег миленијума пре Христа бројеви 40 и 50 се појављују као идеограми за богове.²⁴

Подела хране на чисто и нечисто

Иако у Старом Завету подела хране на чисто и нечисто не подразумева пост у ужем смислу речи, уздржање од појединих животиња за исхрану Израјлаца може се посматрати као Божија „педагогија“, односно припрема Израјла за догађаје спасења. У Лев 11 забрањују се за јело звери (предатори – грабљивице, како међу птицама тако и међу крупнијим животињама), животиње које само преживају (камила и зец) или оне које само имају раздвојене папке (свиња) и животиње стрвинари (тетреби, крагуј, суп итд), животиње које гамижу (змије) и инсекти, морске животиње које немају пераја ни крљушт (јегуље, лигње, шкољке).

С обзиром на то да би конзумација стрвинара у хигијенском смислу била погубна, Бог даје заповести Мојсију да се од њих чувају.²⁵ Што се тиче осталих животиња које су према Тори нечисте, а које се данас користе у исхрани, треба пронаћи друга објашњења. Многи су сматрали да подела хране на чисто и нечисто има везе са очувањем идентитета Израјла у политеистичком окружењу.²⁶ Свиња је била честа жртвена животиња у идолопоклоничким култовима Ханана (касније Грчке и Рима), па се претпоставља да је забрана настала из разлога да се спречи учешће у идолопоклоничким култовима којима је Израјл био склон.²⁷ Претпоставка је да је камила сврстана међу нечисте због ниске репродукције и самим тим неисплативости њеног узгоја за исхрану.²⁸ Зец је, међутим, сматран нечистим највероватније због тога што прежива сопствени измет како би додатно сварио храну коју је појео.²⁹ Имајући у виду све наведено, можемо закључити да су све ове забране постојале за добробит Израјла, што нас подсећа на инцијалну мисао о посту садржану на првим страницама Библије.

Хришћанство одбацује старозаветну поделу хране на чисто и нечисто, а основа за то су новозаветни текстови: а) речи Господње у Мк 7, 18 да не погани човека оно што у њега улази него што из њега излази, затим б) виђење апостола Петра о нечистим животињама и заповест Господња да не погани оно што је Он очистио (Дап 10, 11–14) и,

²⁴ Friberg 1992, 1139–1146.

²⁵ Wright 1992, 729–745.

²⁶ Wright 1992, 729–745.

²⁷ Занимљиво је смештање новозаветне перикопе о исцељењу бесомучнога у Гадари у историјски контекст. Демони одлазе у свиње и падају са литице зато што су свиње нечисте па нечисти демони одлазе у нечисту животињу. Појава да Израјлци чувају крда свиња није била реткост у Декапољу у којем је био снажан грчко-римски утицај и где су свиње коришћене у култовима. Такође, демон каже да му је име „легион“, што није случајно: на грбу десете римске легије која је била стационарна близу Декапоља био је приказан вепар. Перикопе, дакле, носи и политичку, додуше субверзивну, нијансу значења: разлог демоноседности сиротог младића је римска окупација и, следствено томе, опака идололатрија. Зато се крдо свиња сурвава у море, које је у Старом Завету увек било символ хаоса. Riede 2010.

²⁸ Gies 2012.

²⁹ Riede 2009.

напоследку, в) речи апостола Павла да је све што је створено добро и да га не треба одбацити ако је примљено од Господа са захвалношћу и освећено молитвом (1Тим 4, 5). Такође, не треба заборавити да је Стари Завет бранио да се једе храна коју су припремали незнабошци, с обзиром на то да су могли додиривати ствари које су Јудејцима нечисте. Зато се Јудејцима бранио улазак у њихове домове. Управо је зато наведени текст у Дап 10 важан: апостол Петар пре виђења борави у дому неког Симона кожара, односно занатлије чији је посао због додиривања животињских изнутрица био нечист, а на самом крају поглавља улази у кућу капетана Корнилија, где и сам каже да му је било забрањено ући, али да ниједнога човека не треба звати нечистим (10, 28).

Иако новозаветно схватање превазилази ове старозаветне поделе, на овом месту треба поменути да у савременој побожности постоје тенденције које често воде ка јудаизирању православног схватања поста: када се више води рачуна о храни и њеној припреми него о духовној димензији поста, када се осуђују они који мрсе у време поста, онда подела хране на посно и мрсно неодољиво подсећа на јудејску поделу на чисто и нечисто.

Пост заједнице

Свето Писмо нас на више места извештава о посту Израиља као заједнице. Већ у Књизи левитској Бог заповеда пост за празник Јом кипур – Велики дан измирења. Тог дана се Израиљ, који непрестано греши и крши Закон, мири са Господом путем изливања жртвене крви. У Књизи левитској 16, 29–31 стоји: „Ово нека вам је закон заувек: у седмом месецу, десетог дана тога месеца, морате да постите и никакав посао не смеје радити, ни домаћи, ни дошљак који живи међу вама. Тога дана обавиће се очишћење за вас да бисте се очистили. Бићете очишћени од свих грехова својих пред Господом. Нека су вам суботњи одмор и пост уредба вечна“. Повезивање поста са уздржавањем од посла како би се посветило духовном животу појављује се на још два паралелна места – Бр 29, 7: „Постите и не радите ништа!“ и Лев 23, 28: „То нека вам је суботњи одмор и постите!“ Међутим, Лев 23, 29–32 додаје и врло строге казне за непридржавање ових заповести, како за оне који не посте у тај дан тако и за оне који раде. Израз „истребити из Израиља“ подразумева смртну казну и важи и за многе друге преступе, али је велико питање у којој мери, односно колико доследно се ова казна спроводила. Тачније, Господње речи: „Ја ћу га истребити из народа његова“ (Лев 23, 30) треба да служе као опомена на важност поста и покајања пред Јом кипур. Дакле, заповест о посту повезана је са покајањем за грех и уздржавањем од посла ради богослужења. Физичког кажњавања због непридржавања поста у Цркви нема, али постоји духовно укоравање у 69. правилу Апостолских канона: „Ако неки епископ или свештеник или ђакон или ипођакон или чтец или појак не буде постио Свету Четрдесетницу пред Пасхом, или среду и петак, осим ако није спречен неком телесном немоћи, такав да буде свргнут. Ако је световњак, нек буде одлучен“.³⁰

После Вавилонског ропства установио се пост четири пута током године као успомена на несреће које су задесиле Јерусалим (Зах 7, 3.5 и 8, 19), док је пре егзила пост држан само на Дан измирења. Тако су установљени следећи постови: 1) 17. тамуза, као спомен на заузеће Јерусалима од стране Вавилоњана 586. г. пре Христа, 2) 9. ава, када је запаљен град и храм, 3) 3. тишрија, када се догодило убиство Годолије намесника и 4) 10. тевета, у спомен опсаде Јерусалима од Асираца за време Језекије.³¹ Слично томе, Црква је одредила пост на Крстовдан и Усековање, односно дане када се сећамо сећамо Распећа Господњег и страдања Светог Јована Крститеља

³⁰ Апостолски канони 2005, 53–54.

³¹ Глумац 1999, 102.

Постоје и ситуације у којима се објављује општи пост и окупљање на богослужење неvezано за празник. Пророк и судија Самуило окупља народ на богослужење у Миспи где приноси жртву за грех народни: „Тако се окупише у Миспи. Постили су тог дана и признали: 'Сагрешисмо Господу'" (1Сам 7, 6). Слична ситуација се описује и у Нем 9, 1–2: „Двадесет четвртог дана тога месеца скупише се синови Израилеви постећи, у покајничкој одећи и посути прахом. Потомци Израилеви одвојише се од свих туђинаца и почеше да исповедају грехове и безакоња отаца својих. Стајали су на својим местима и читали закон Господа, Бога свога, четвртину дана“. У Књизи Немијиној, за разлику од 1Сам, општи пост повезан је са читањем Закона тог дана, који их и подстиче на покајање и увиђање сопствених грехова.³² Такође, види се и исповест повезана са постом, додуше у 1Сам врло кратка, а у Нем 9, 1–2 детаљна. Наставак Нем 9 доноси молитве које су узносили тог дана када су постили, а све врхуни у Нем 10 обновом Савеза.

У Јест 4, 15–16 помиње се пост од три дана и три ноћи због непосредне опасности од погрома у Персијском царству који спрема охоли дворанин Аман. Јестира моли Мардохеја да окупи све Јудејце и поручује да ће и она постити и отићи цару Асвиру да посредује како би се погром спречио.³³ Касније Јестирин пост постаје обавезан за све Јудеје једном годишње, пре Пурима.³⁴

Пост се често оглашавао и током општенародних невоља. У Суд 20, 26 оглашен је пост да се покаје Венијаминово племе и да се спречи братоубилачки рат, а у 1Сам 7, 6 Самуило приноси жртве, док се тог дана пости како би се смањила опасност од Филистејаца. И данас у посебним приликама, попут несрећа, поплава, ратова, епидемија, Црква оглашава општенародни пост како би се ублажиле несреће и појачале молитве.

Из наведеног можемо закључити да пост заједнице, који се дуго развијао у јудејској заједници, према овим сведочанствима носи следеће карактеристике: пост је повезан са а) богослужењем, б) општенародним покајањем, в) исповешћу, г) читањем Закона као подстицаја и поуке, д) догађајима опште опасности од непријатеља, е) подсећањем на трагичне историјске догађаје.

Пост у смртној опасности

Често се *постило пред битку*, односно у смртној опасности. У том смислу је занимљив помен поста Урије Хетејина. Наиме, Давид чини грех прељубе са његовом женом и жели да га пошаље кући да легне са женом како се то не би открило. Послушни Урија као војник не жели да иде кући, јер је ратно стање у Израилу – у току је опсада Раве. Пре битке је оглашен пост и Урија не жели то да прекрши: „Урија рече Давиду: 'Ковчег, Израил и Јуда бораве у колибама. Мој господар Јоав и слуге господара мога су у пољу, а ја да идем кући својој да једем, да пијем и да спавам са женом својом?!'" (2Сам 11, 11). Не желећи да се открије да је Витсавеја зачала, Давид шаље Урију у најжешћи бој да погине.

Дете које се родило са Уријинцом било је тешко болесно по рођењу, те Давид пости седам дана строго са жељом да му се опрости грех и да се дете сачува живо, не једе

³² У доба Самуила и ране монархије, иако постоје почеци писмености на царском двору, и даље доминира усмено предање, а за време Немије Пентатеух је већ записан и канонски уобличен. Више Шнидевинд 2011, 101, 197, 193.

³³ Не сасвим слична, али делимично повезана ситуација може бити и Саулова заповест да се ништа не једе док се не заврши битка са Филистејцима (наратив о Јонатану који је, не знајући, прекршио пост: 1Сам 14, 27).

³⁴ Глумац 1999, 102.

ништа и спава на земљи (2Сам 12, 16). Након упокојења детета прекида пост, на чуђење других који би очекивали да због туге и даље пости. Након искушења са Авесаломом и других страдања Бог прашта Давиду и онда се рађа Соломон.

Слично томе, након укора од пророка Илије због убиства праведног Навутеја, цар Ахав пости и спава у кострети (1Цар 21, 27), желећи да ублажи најављену страшну Божију казну да ће умрети сав његов дом и да нико неће бити погребен, већ да ће их развлачити пси и птице небеске. Због његове скрушености Бог одлучује да се зло на његовој династији збуди после његове смрти. Одрицање од одређених јела и уживања посматрало се исто као и приношење жртве Богу – циљ је био да се ублажи гнев Божији због учињеног греха.³⁵

Пост, покајање и жалост

Постило се да се одложи нечија смрт, али пост је био и израз туге због нечије смрти: храбри становници Јависа Галадовога, који су преотели кости Саулове од Филистејаца, посте седам дана након погребљења (1Сам 31, 13).

Пост је могао бити и знак кајања и жалости. Током поста се облачило у жалосну одећу, а посипао се пепео по глави. Тиме се показивало да и спољне околности прате унутрашње расположење душе. Некад се свечана одећа цепа као знак туге (Пост 37, 29 – Рувим цепа хаљине због Јосифа, 2Сам 3, 31 – Давид тугује за Авениром итд). Најупечатљивији пример цепања одеће имамо у случају Тамаре коју је полубрат Амнон обешчистио: „Она је имала на себи хаљину с дугим рукавима, какве су некада носиле царење ћерке док су девојке. Његов слуга је изведе напоље и закључа врата за њом. Тамара се посу по глави прашином, поцепа хаљину с рукавима коју је носила, стави руку на главу и ридала је идући“ (2Сам 13, 18). У ИНав 9, 4 лукави Гаваоњани носе поцепану одећу и обућу, а у Пс 30, 12 псалмопојац захваљује Богу речима „скинуо си моју одећу жалости“.³⁶

Кострет (רֶשֶׁת – saq) се у Светом Писму на више места помиње као одећа жалости. У питању је обична врећа која се користила и за транспорт намирница. Носила се некада око струка или каишем причвршћена око трбуха, а некада се њоме покривало и цело тело. Не зна се тачно од којег материјала се производила, али многи сматрају да је у питању груба одећа од козје длаке и конопље.

Ношење кострети често је пратило посипање главе пепелом (עָפָר – efer), земљом (אֲדָמָה – adamah) или прахом земаљским (אֲפָרַי – afar). То се помиње на многим местима (нпр. Јон 3, 5–10, Дан 9, 3 и Нем 9, 1). Посипање пепелом у тузи праћено је и спавањем на поду или на земљи у прашини (нпр. Давид). Овај обичај требало је да покаже скрушеност и унижење пред Богом. Чистоћа је била израз високог друштвеног статуса па је намерно прљање прахом и земљом требало да буде, заједно са променом одеће, и нека врста одрицања од сопственог положаја и статуса. Прах и пепео подсећају човека на пролазност и смрт (Пост 3, 19, Јов 10, 9). Овај обичај је посведочен и у Новом Завету. Када критикује маловерје у Хоразину и Витсаиди (Лк 10), Господ каже: „Да су у Тиру и у Сидону била чудеса што су била у вама, давно би се у врећи и у пепелу седећи покајали“.³⁷

Унутрашња расположења душе везана за пост и покајање у Старом Завету најбоље су описана у Псалтиру. У Пс 35, 12–14 пост је описан као саосећање, дељење туге: „Враћају ми зло за добро, усамљена је душа моја. А ја? У болести њиховој кострет сам носио, постом сам себе мучио, молио сам се на груди пригнут. Као пријатеља, као

³⁵ Глумац 1999, 101.

³⁶ Kersken 2012.

³⁷ Eberhart 2013.

брата посећивао сам их, погурен као онај који за мајком жали“. У Пс 29, 12 псалмопојац се радује што је Господ показао милост и опростио: „Обратио си ми плач мој у радост; растргао си врећу (жалости) моје, и опасао ме весељем“.

Добар пример поста и покајања у „кострети и пепелу“ показује асирски цар у Књизи пророка Јоне 3, 6–9. Иако то није било за очекивати од сурових Асираца, нинивљански владар након проповеди пророка Јоне о блиском уништењу Ниниве скида пурпурну хаљину и облачи врећу, посипа се пепелом и заповеда тродневни пост, при чему нико у царству (укључујући и стоку) не сме јести ни пити како би се ублажио Божији гнев. Након поста Бог опрашта Асирцима, а Јона је тај који се буни.

О правом и лажном посту – изопачење поста и тенденција ка формалној побожности

Већ у време пророка Исаије, у 8. веку пре Христа, постоји изопачење обичаја поста, односно тенденција ка формалној побожности. Наиме, у таквим случајевима појединци упражњавају пост „механички“, односно посте телесно, док њихово духовно стање не прати смисао поста. О томе сазнајемо више из Књиге пророка Исаије 58, 3–9: „Гле, у дан кад постите, бавите се пословима својим и обављате све потребе своје. Гле, ви постите, а препирете се и свађате, и ударате песницом опаком. Немојте постити као сада да би се на небу чуо глас ваш. Зар ми је такав пост по вољи да се тог дана човек мучи? Да као трска савије главу своју и да простири кострет и пепео? Зар ћеш то звати постом и даном угодним Господу? Зар није ово пост који волим: да развежеш свезе неправедне, да одрешеш ремење бремена, да ослободиш потлачене и све јармове сломиш? Зар није да одломиш гладном хлеб свој, кад видиш наог да га оденеш и да се не склањаш од ближњег свог? Тада ће као зора синнути светлост твоја, брзо ће процветати здравље твоје, пред тобом ће ићи правда твоја и биће ти залеђе слава Господња. Кад призовеш, чуће те Господ, кад зовнеш, он ће рећи: ‘Ево ме!’“

У овом одељку видимо да Бог осуђује формално придржавање поста које не прати суштинска, унутрашња (духовна) промена. Критеријум за успешност поста јесте однос према ближњем: истински, прави пост је онај који доноси духовни плод и који је очигледан у делима љубави према ближњем – праштању дугова, одевању наог и бризи за гладног. За такву, делатну љубав, коју човек вежба постом и одрицањем, пророк у име Божје обећава здравље и сусрет са живим Богом.

Господ Исус Христос наставља ову пророчку традицију када критикује лажни и лицемерни фарисејски пост (Мт 6, 16–18 и Лк 18, 10–14). Он стаје у одбрану ученика када их фарисеји оптужују да не посте, говорећи да у време радости, тј. док је Он са њима, нема потребе за постом (Лк 5, 33–35). Критеријум по којем ће Отац разлучити „овце од јаради“ није толико пост колико однос према ближњем (Мт 25, 40).

На истом трагу је и свети апостол Павле у Рим 14, 2–6, где стоји да они који посте не треба да осуђују оне који не посте, јер се тиме промашује смисао поста: „Који једе Господу једе и благодари Богу, и који не једе, Господу не једе и благодари Богу“. Дакле, у славу Божију се и пости и мрси.

Укореењен на светописамском тлу, на темељу речи пророка Исаије и самога Господа Христа, Свети Јован Златоусти поучава верне о правом посту. Већина његових беседа ослања се на примере врлине у Светом Писму. У беседи „О статуама“ (3, 3) он упозорава да је и фарисеј постио, али није имао духовне користи, да су Јудеји постили и добили осуду, па тако и сваком хришћанину пост може бити лек, а може бити и осуда.³⁸

³⁸ Јован Златоусти 2013, 73.

Даље наставља у 3, 4: „Част посту није уздржавање од јела, него узмак од грехова [...]. Постиш? Покажи ми то на самим делима. [...] Ако видиш сиромаха – подај милостињу; ако видиш непријатеља – измири се са њим; ако видиш пријатеља да му добро иде – не завиди му; ако видиш згодну жену – не мари“.³⁹

9. Пост и молитва

Пошто се постом изражавало скрушење, односно понижење грешног човека пред Богом, пост је у Старом Завету често био повезан са молитвом за Божију милост и помоћ.⁴⁰ То је, можда, најочигледније на примеру псалама који су по свом садржају, заправо, личне или заједничке молитве Богу. У Пс 34, 13 псалмопојац се моли за помоћ Божију против оних који га прогоне и наводи да се опасује духовним оружјем – постом и молитвом: „А ја, када ми они досађиваху, одевах се у врећу и постом смиривах душу моју и молитва моја у недра моја вратиће се“. Постом и молитвом се смирује душа и оснажује да издржи искушења. У псалму 69 покајник пати због својих грехова, помиње да пости и носи кострет као знак покајања, али и да му се многи због тога подсмевају. У Пс 108, 24 молитва је праћена толико строгим постом да ноге клецају („колена моја изнемогоше од поста“).

Осим у стању скрушености и покајања, пост и молитва су се заједно практиковали када се планира нешто важно. У 1 Сам 7, 6 Израљци посте и моле се пред битку са Филистејцима, као и пред Самуилово суђење међу народом. У Језд 8, 21 повратници посте и моле се за срећан пут из Вавилона у Јерусалим и да Господ благослови њихов повратак. Слично томе, у Дап 13, 23, у антиохијској цркви, Дух Свети изабира Варнаву и Савла за проповед на Кипру, а пре самог пута и „полагања руку“ сви посте и моле се.

Имајући у виду многе старозаветне одељке где су пост и молитва повезани, у Новом Завету они постају и својеврстан идиом, односно ове речи често иду заједно. „Пост и молитва“ се разумевају и као припрема за сусрет са Богом. У претходним поглављима навели смо пример Мојсија Боговица и пророка Илије, али и Јеванђеља показују исто схватање. У Лк 2, 27 пророчица Ана, која је као удовица проводила време у Храму „служећи Богу дан и ноћ постом и молитвама“, удостојила се да сретне Христа.

У одељку о исцељењу бесомучнога у Мт 17, 14–21 пост и молитва играју важну улогу. У Мт 10, 1 апостоли добијају власт да лече болесне и изгоне демоне, али овде се показују немоћним. Одговарајући зашто је то тако, Господ почиње речима „овај род“, што највероватније упућује на хијерархијску структуру и снагу злих сила. Наиме, демон је у овом случају далеко моћнији и захтева већи интензитет духовног живота. „Овај род“ се не може просто изгнати речима, односно изговарањем Христовог имена са мало вере, него је потребна посебна припрема која подразумева обитавање у подвигу, односно у посту и молитви.⁴¹

Богослужбени аспекти рецепције старозаветног поста

Свети Василије Велики пост разумева и као припрему за сусрет са Богом: „Мојсије је помоћу дугог пребивања у посту и молитви примио Закон и слушао речи Божије (Изл 33, 11) [...]. Илија је тек онда удостојен гледања Бога када је и он достигао исту меру уздржања.

³⁹ Јован Златоусти 2013, 75.

⁴⁰ Глумац 1999, 101.

⁴¹ Deane 1905, 178.

И Данило је добио виђење тек у двадесетом дану поста (Дан 1, 8; 12–16; 2, 19–23), а три младића су уздржањем угасили силу огњену (Дан 3, 20–28). Животни правац Јована Претече био је одређен његовим уздржањем⁴². Пост као припрема за сусрет са Богом потврђује се и у Дидахију, који прописује обавезан пост у трајању од једног или два дана пред крштење (7, 4), односно пред примање дара Духа Светога.⁴³

Имајући у виду ово схватање, пост се убрзо уклопио у хришћански поредак богослужења. С обзиром на то да се верни у Литургији сусрећу са живим Богом кроз учешће у Светој Тајни причешћа, потпуно уздржање од хране и пића какво је практиковано у Старом Завету (тотални пост) поштује се од поноћи до тренутка причешћа. Некада је то потпуно уздржање примењивано до вечерњих сати, као у старозаветно време, с обзиром на то да је Литургија служена пре вечере. Касније, међутим, из икономијских разлога (дневних послова, напора итд) служење се померало на девети, затим на шести и на трећи час, да би се коначно Литургија служила у јутарњим часовима.⁴⁴

У том смислу је Литургија пређеосвећених дарова, која се служи у посту, још интересантнији пример. Она је подразумевала целодневно уздржање од хране и пића и причешћивање у вечерњим часовима (као што је то подразумевао и библијски, старозаветни пост). Међутим, од времена турског ропства постепено је преовладало да се и она служи ујутру, те се у њеном садржају и даље види повезаност са вечерњом, али само формална. Један зилот из 17. века, савременик преношења Литургије у јутарње часове, укорава хришћане свог доба, говорећи да су муслимани доследнији у држању поста, пошто ништа не једу цео дан, него једу само увече.⁴⁵

Улога Старог Завета током Великог поста

На српском језику, како из области литургике, тако и у погледу библијских наука, приметан је веома мали број релевантних радова по питању истраживања богослужбене употребе Светог Писма. Ово је област од изузетног значаја која захтева здружену пажњу библијског и литургијског богословља.⁴⁶ Овде ћемо се, имајући у виду обим рада, усредсредити на старозаветна читања током Свете Четрдесетнице.

О улози Старог Завета током Великог поста најбоље говори отац Александар Шмеман: „За време Великог поста посебно је наглашена библијска димензија богослужења. Може се рећи да четрдесет дана Поста представљају, на неки начин, повратак Цркве у духовно стање Старог Завета – у време пре Христа, време покајања и очекивања, време „историје спасења“ које се креће ка свом испуњењу у Христу. Овај повратак је неопходан зато што ми – иако припадамо времену после Христа, кога познајемо и „крштени смо у њега“ – стално отпадамо од новог живота који смо од њега примили, а то значи да падамо поново у „старо“ време. Црква је, с једне стране, већ „код куће“, јер она јесте „благодат Исуса Христа, љубав Бога Оца и заједница Светога Духа“. Са друге стране, она је и „на путу“, на ходочашћу – дугом и тешком – ка испуњењу свега у Богу, ка Христовом повратку и завршетку васколиког времена“.⁴⁷

⁴² Basil the Great 1962, 269–270.

⁴³ Дидахи 1987, 237.

⁴⁴ Заправо, у почетку је служена после вечере, спојена са агапама, а након тога пре вечере. Међутим, она сама није део богослужења дневног круга, већ је независно богослужење и, стога, историја Цркве показује да се може служити у најразличитије време: некада ујутру, некада увече, некада у поноћ, итд. Фундулис 2004, 159.

⁴⁵ Фундулис 2004, 224.

⁴⁶ Убипариповић 2012, 81

⁴⁷ Шмеман 2020, 43.

Имајући у виду претходни пасус, дечански фрескопис који је поменут у поглављу о посту у Књизи постања, постаје нам сасвим јасан. Током Великог поста верници се враћају у „старо“ време, у приправе храмова, Света Литургија се служи само суботом, недељом и празником, док се осталим данима живот саображава прародитељској тузи пред капијама изгубљеног раја. Потврду за ово налазимо у Канону светог Андреја Критског који, обилује старозаветним мотивима, нарочито на Пост 3. У песми првој читамо: „Превазишавши у преступу првзданог Адама, познах себе обнажена од Бога и вечнога царства сладости, грехова мојих ради (Пост 3, 6–7). Авај мени, бедна душо, што си се уподобила првој Еви? Јер си вид свој употребила на зло, и ранила си се љуто, и дотакла си се дрвета, и окусила си дрско безумне хране (Пост 3, 6). Уместо Еве телесне, појави се у мени мислена Ева – страсна помисао у телу, која указује на сладости, а храни ме увек горком храном. По заслуги Адам би изгнан из Раја, Спасе, не сачувавши једну твоју заповест; како ли ћу тек ја пострадади, одбацујући увек животворне речи Твоје? (Пост 3, 23)“.⁴⁸

Током Велике Четрдесетнице, старозаветна читања у богослужењу постају интензивнија: Псалтир се чита двапут недељно, док је у консекутивним одељцима предвиђено потпуно читање Књиге постања, Књиге пророка Исаије и Прича Соломонових.⁴⁹ Постање и Приче се читају на вечерњој служби, а Исаија на шестом часу. У Великој недељи читају се одељци из Књиге Изласка и Књиге о Јову на вечерњи, док се на тритектију чита Књига пророка Језекиља.⁵⁰

Поменуте књиге нису случајно изабране, него су плод промишљеног избора: свака од њих својим садржајем одговара духу поста. Пре свега, на почетку историје Цркве ове књиге су се читале као штиво за катихумене. Постање је одабрано јер говори о стварању, кршењу поста и паду, али и о обећању Месије и почетку историје спасења (савез са Аврамом). Постање нам открива Бога као Створитеља, Спаситеља и Судију. Осим тога, прва књига Старог Завета говори о жалости прародитеља пред вратима Еденског врта и очекивању будућег спасења, док верни ово стање подражавају у Великом посту. Књига пророка Исаије говори како о страдалном Месији, тако и о будућем Царству Божијем, градећи органску везу између Старог и Новог Завета и истовремено припремајући верне за оно што их очекује у есхатону. Приче Соломонове утврђују верне у врлини и послушању, хвалећи пост, односно уздржање, док то Царство не дође.

Закључак

Пракса поста у Православној Цркви се, упркос бројним сличностима, разликује од старозаветне праксе, пре свега у наглашавању његове духовне димензије. За другачији однос према посту била је кључна новозаветна рецепција поста, развој хришћанских богослужбених пракси, монашко-аскетски опит и подвижничка литература.

Пост је древна установа и потиче још из Едемског врта. Старозаветна читања заузимају важно место у богослужењима Великог поста: Псалтир се чита двапут недељно, а предвиђено је и потпуно читање Књиге постања, Књиге пророка Исаије и Прича Соломонових. Ове књиге нису изабране насумично, већ су плод промишљеног избора: Приче Соломонове утврђују верне у врлини, Постање рекапитулира историју спасења, а Исаија говори о страдалном Месији и будућем Царству, припремајући верне за долазак Пасхе као средишњег догађаја историје спасења.

⁴⁸ Велики канон Светог Андреја Критског 2007, 2.

⁴⁹ Шмеман 2020, 43; уп. Фундулис 2004, 54–55.

⁵⁰ Фундулис 2004, 54–55.

Главна сличност састоји се у томе да је пост и у Старом Завету и у Православној Цркви повезан са осећањем скрушености и покајања, а уско је повезан и са молитвом. Сличност је, такође, да се пост разумева као припрема за сусрет са Богом: Мојсије пости пред примање таблица, Илија пости пре доласка на Хорив, у Новом Завету пророчица Ана и свети Јован Крститељ налазе се у дугогодишњем посту пред сусрет са Христом, а Дидахи прописује пост катихуменима пред крштење, односно примање дара Светог Духа. Пост се у Цркви разумева и као претпоставка богопознања и напредовања у благодати. Аналогија се препознаје и у посту као знаку сећања на неке тужне дане: у Зах 7, 3–5 и 8, 19 прописује се пост на дан рушења Јерусалима, а православни данас посте на Усековање и Крстовдан. Такође, очигледна паралела постоји у пошћењу двапут седмично – Јудеји су постили уторком и четвртком, а хришћани од времена Дидахија средом и петком (данас се у манастирима пости и понедељком). Библија наводи да су Израилци постили са циљем да се уклоне несреће у земљи, а у историји Православне Цркве је познато оглашавање поста у дане великих несрећа (труса, ратова, пошести итд). Пост у Старом Завету може бити општи и појединачни, у Цркви постоје прописана општа (колективна) времена поста, а појединачни пост се спроводи са благословом духовника. Упечатљива сличност између старозаветне и данашње праксе може се видети у потпуном уздржању од хране и пића (тотални пост) од поноћи до тренутка причешћа. Удаљавање од заједнице (света) да би се посветило посту и молитви постоји и данас у пракси отшелништва.

Превасходна разлика у праксама поста види се у томе што Црква не познаје разлику између чисте и нечисте хране, јер према новозаветним текстовима не постоји нечиста храна (Мк 7, 18; Дав 10, 11–14 и 1Тим 4, 5). Такође, забрана нечистих животиња у Старом Завету важи за стално, док у Православној Цркви постоји само периодично уздржавање од хране животињског порекла. Следећа разлика уочава се и у начину поста: Стари Завет прописује уздржање од јела и пића до заласка сунца, док се православни уздржавају од хране животињског порекла током четири годишња поста, двапут недељно и у сећање на дане страдања. Зато у Израилу није било дуготрајних постова, јер је такав начин поста исцрпљујући, док у Православној Цркви због олакшаног начина уздржања постоје дуги периоди поста. Такође, у Цркви се у дане поста не забрањује рад. У Старом Завету пост прати облачење кострети и посипање пепелом, док пост у Цркви не обавезује на то (штавише супротно: „Намажи лице своје уљем“). Непридржавање поста на Дан измирења носи са собом смртну казну, док физичког кажњавања због непоштовања поста у Цркви нема, али постоји духовно укоравање (апостолски канон који подразумева свргавање клирика или одлучење лаика за непоштовање Свете Четрдесетнице).

Већ се у Старом Завету примећује изопачење поста у смислу формалног придржавања без унутрашње, духовне промене. Иса 58 нам доноси критеријум за успешност поста и то је је промена односа према ближњем: праштање дугова, одевање нагог и брига за гладног. Ова старозаветна традиција је очигледна и у речима Господа Исуса Христа у којима се критикује лицемерни пост (Мт 6, 16–18 и Лк 18, 10–14). Он брани ученике који не посте (Лк 5, 33–35). Критеријум по којем ће Отац разлучити „овце од јаради“ није толико уздржање од хране колико однос према ближњем (Мт 25, 40).

Извори

Апостолски канони (2005): у Свештени канони Цркве, прев. Атанасије Јевтић, Београд: Братство светог Симеона Мироточивога, 37–59.

Augustine of Hippo (2001): *Letter 55*, in: Thomas Oden ed., *Ancient Christian Commentary on Scriptures – Exodus, Leviticus, Numbers, Deuteronomy*, vol. 3, Downers Grove: Inter Varsity Press.

Basilius Magnus (1857): *De jejuniis homilia* I.3, in: *Opera omnia*, Jacques-Paul Migne ed., Patrologia Graeca, vol. XXXI, Paris: Imprimerie Catholique.

Basil the Great (1962): „The Long Rules, Q16”, in: *Ascetical Works*, Fathers of the Church, vol. 9, transl. M. Wagner, Washington: The Catholic University of America Press.

Gregorius Nyssenus (1863): *De hominis opificio* XIX, in: Jacques-Paul Migne ed., Patrologia Graeca, vol. XLIV, Paris: Imprimerie Catholique.

Григорије Ниски (2003): *О стварању човека* XIX, у: Јован Србуљ прир., Господе, ко је човек? – Православна антропологија и тајна личности, прев. Антонина Пантелић, Београд: Православна мисионарска школа при храму светог Александра Невског.

Biblia Hebraica Stuttgartensia (⁴1990): Karl Elliger, Wilhelm Rudolph et al., Hrgb., Stuttgart: Deutsche Bibelgesellschaft.

Велики канон Светог Андреја Критског (2007): прев. Артемије Радосављевић, Београд: Епархија рашкопризренска.

„Дидахи – Учење дванаесторице апостола“ (1987): у *Теолошки погледи* XX, бр. 3–4, 235–240.

Joannis Damasceni (1864): *De Fide Orthodoxa* II.11, in: Jacques-Paul Migne ed., Patrologia Graeca, vol. XCIV, Paris: Imprimerie Catholique.

Јован Дамаскин (1997): *Тачно изложење Православне вере*, Јасен: Никшић.

Јован Златоусти (2013): *О статуама – Беседа трећа*, у: Свети Јован Златоусти – Дела, том. 3, прев. Дејан Лучић, Епархијски управни одбор Епархије нишке, Ниш.

Јован Златоусти (2018): *Беседа на Постање* I.2, у: Свети Јован Златоусти – Дела, том 7, прев. Дејан Лучић, Ниш: Епархијски управни одбор Епархије нишке.

Свето Писмо Новог Завета (1990): прев. Комисије Светог архијерејског синода Српске Православне Цркве, Београд.

Свето Писмо Старога и Новог Завета (2012): прев. Даничић, Ђуро, Карацић, Вук, Београд: Свети архијерејски синод Српске Православне Цркве.

Свето Писмо Старог и Новог Завета (2020): прев. Милин, Драган, Чарнић, Емилијан, Београд, Библијско друштво Србије.

Septuaginta (²2006): Alfhred Rahlfs, Robert Hanhart Hrgb., Stuttgart: Deutsche Bibelgesellschaft.

Литература

Божовић, Ненад (2018): *Књига постања 2, 4б-3, 25 у светлу академске литературе*, докторска дисертација, Београд: Православни богословски факултет.

Božović, Nenad (2019): „The Tree of Life Between Literal and Alegorical Meaning – Exegesis of Gen 2, 9 in Patristic Texts“, в: *Актуалне проблеме црквеног учења*, № 2, Санкт-Петербург: Санкт-Петербуржская духовная академия, 159–168.

Глумац, Душан (1999): *Библијска археологија*, Београд–Србиње: Богословски факултет у Београду и Академија Светог Василија Острошког у Србињу.

Gies, Kathrin (2012): „Speisegebote (AT)“, in: Bauks, Michaela, Koennen, Klaus et. all., Hrgb, *Das wissenschaftliche Bibellexikon im Internet – WiBiLex*, <https://www.bibelwissenschaft.de/stichwort/30106/> (15.03.2023).

Deane, J. William (1905): *Exposition to Mt XV–XVIII*, in: Exell, Joseph S., Donald, Henry, Spence-Jones, Maurice ed., *The Pulpit Commentary on Matthew*, vol. 2, New York and Toronto: Funk&Wagnalls Company.

Eberhart, Christian (2013): „Bußriten“, in: Bauks, Michaela, Koennen, Klaus et. all., Hrgb, *Das wissenschaftliche Bibellexikon im Internet – WiBiLex*, <https://www.bibelwissenschaft.de/stichwort/15789/> (15.03.2023).

Kersken, Sabine (2012): „Kleidung / Textilherstellung (AT)“, in: Bauks, Michaela, Koennen, Klaus et. all., Hrgb, *Das wissenschaftliche Bibellexikon im Internet – WiBiLex*, <https://www.bibelwissenschaft.de/stichwort/23664/> (15.03.2023).

Körting, Corinna (2012): „Fasten / Fastentage (AT)“, in: Bauks, Michaela, Koennen, Klaus et. all., Hrgb, *Das wissenschaftliche Bibellexikon im Internet – WiBiLex*, <https://www.bibelwissenschaft.de/stichwort/18149/> (18.03.2023).

Литвинова. Л. В. (2020): „Пост“, в: *Православная энциклопедия*, том 57, Москва: Церковно-научный центр Православная энциклопедия, 609–612.

Мирковић, Лазар (1961): *Хеортологија*, Београд: Свети Архиепископски Синод Српске Православне Цркве.

Preuss, Horst Dietrich (2003): „סִימָ (sum)“, in: Botterweck, Gerhard Johannes, Ringgren, Helmer, ed., *Theological Dictionary of The Old Testament*, vol. XII, Michigan: Eerdmans Publishing, 297–301.

Riede, Peter (2010): „Schwein“, in: Bauks, Michaela, Koennen, Klaus et. all., Hrgb, *Das wissenschaftliche Bibellexikon im Internet – WiBiLex*, <https://www.bibelwissenschaft.de/stichwort/27485/> (15.03.2023).

Riede, Peter (2009): „Hase“. in: Bauks, Michaela, Koennen, Klaus et. all., Hrgb, *Das wissenschaftliche Bibellexikon im Internet – WiBiLex*, <https://www.bibelwissenschaft.de/stichwort/20617/> (15.03.2023).

Тодић, Бранислав, Чанак-Медић, Милка (2005): *Манастир Дечани*, Београд: Музеј у Приштини.

Убипариповић, Србољуб (2012): *Богослужбени круг читања светописамских одељака – порекло, изазови и перспективе (I део*)*, у: Богољуб Шијаковић прир., Српска теологија у двадесетом веку: истраживачки проблеми и резултати, књ. 11, Београд: Православни богословски факултет, 81–91.

Friberg, Jöran (1992): “Numbers and Counting”, in: Freedman, David Noel, ed., *Anchor Yale Bible Dictionary*, vol. 4, New York: Doubleday.

Фундулис, Јоанис (2004): *Литургија I – Увод у Свето Богослужење*, Епархијски управни одбор Епархије жичке, Краљево.

Шмеман, Александар (2020): *Велики пост*, Крагујевац: Каленић.

Шнидевинд, Вилијам (2011): *Како је Библија постала књига*, Крагујевац: Каленић.

Wright, David P (1992): “Unclean and Clean”, in: Freedman, David Noel, ed., *Anchor Yale Bible Dictionary*, vol. 6, New York: Doubleday.

Nenad Božović

**OLD TESTAMENT FOUNDATIONS OF FASTING
IN THE ORTHODOX CHURCH**

Fasting is mentioned extensively in the Old Testament. The first commandment in the Garden of Eden pertains to fasting, and both Moses and Joshua practiced fasting, as did kings and prophets. The foundations of Christian fasting are rooted in the Old Testament, yet the complete significance of fasting is unveiled in the New Testament and the Church. By considering the words of the Holy Apostle Paul, who regards the Old Testament as a "guardian (tutor) for Christ" (Gal 3:24), we can comprehend the numerous Old Testament passages that discuss fasting (refraining from food or consistent avoidance of specific foods) as a preparation of Israel for the Incarnation, that is, encountering the incarnate God. This paper will present the most significant Old Testament passages concerning fasting, briefly analyze their reception in the New Testament, and highlight their understanding within the framework of patristic, predominantly ascetic literature. Furthermore, the paper will devote special attention to the role of Old Testament readings during the liturgical observances of the Great Lent. The objective of the paper is to establish a clearer connection between the Old Testament texts and the practice of fasting in the Orthodox Church. The primary approaches employed to address these topics are within the framework of the historical-critical method and reception history.